

GLOBAL KOMPETENSIYALARNING MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR UCHUN AHAMIYATI

Jumanova Xurriyatxon Sultonmurodovna

**Toshkent viloyati pedagogik mahorat
markazi “Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar
kafedrası” o‘qituvchisi**

Annotatsiya: Maqolada global kompetensiyalar tushunchasi va uning maktabgacha yoshda shakllanish imkoniyatlari yoritiladi. Vigotskiyning sotsiomadaniy nazariyasi, Bronfenbrenner ekologiya modeli hamda anti-ig‘vochi ta’lim amaliyoti asosida tarbiya jarayonini qayta loyihalash yo‘llari tahlil qilinadi. Milliy qadriyatlarni global fuqarolik bilan uyg‘unlashtirish tamoyillari taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: global kompetensiya, maktabgacha ta’lim, sotsiomadaniy yondashuv, ekologiya modeli, anti-ig‘vochi ta’lim, emotsional savodxonlik, o‘yin orqali o‘qitish.

Аннотация: В статье раскрывается понятие глобальных компетенций и возможности их формирования в дошкольном возрасте. Социокультурной теории Л. С. Выготского, эколого-системной модели У. Бронфенбреннера и практик анти-предвзятого образования анализируются пути редизайна воспитательно-образовательного процесса. Предлагаются принципы интеграции национальных ценностей с глобальным гражданством.

Ключевые слова: глобальные компетенции, дошкольное образование, социокультурный подход, эколого-системная модель, анти-предвзятое образование, эмоциональная грамотность, игра.

Abstract: The paper examines global competence and its feasibility in early childhood. Vygotsky’s sociocultural theory, Bronfenbrenner’s ecological model, and anti-bias education, it outlines redesign strategies for preschool practice. Principles for aligning national values with global citizenship are proposed through play-based, inclusive pedagogy.

Keywords: global competence, early childhood education, sociocultural theory, ecological systems, anti-bias education, emotional literacy, play-based learning.

Global kompetensiyalar — jahon muammolarini tahlil qilish, madaniy xilma-xillikni anglash, turli muhitlarda samarali va mehribon muloqot qilish, shu asosda mas’ul qilmishga o‘tish kabi biluviy, ijtimoiy-emotsional va xulqiy omillarni qamrab oladigan yaxlit xususiyatlar majmuasidir. OECD tomonidan taklif etilgan global kompetensiyalar ramkasi buni “inklyuziv va barqaror jamiyat uchun yoshlarni tayyorlash” vazifasi nuqtai nazaridan tavsiflaydi; harchand PISA asosan o‘smirlarga qaratilgan bo‘lsa-da, unda ta’kidlangan dunyoqarash, qarashlar turfayotligini anglash va muloqot qobiliyatlarining ilk ildizlari aynan maktabgacha yoshda yotgani aniqdir [1]. Shu ma’noda, maktabgacha ta’limda global kompetensiya — bu geosiyosiy mavzularni emas, balki bolaning dunyoga qiziqishi, boshqalar nuqtai nazarini tinglashga moyilligi, tengdoshi bilan hamkor o‘yin orqali qoidalarga amal qilishni o‘rganishi kabi asosiy “omurtqa” ko‘nikmalarni maqsadli qo‘llab-quvvatlash demakdir. UNESCOning Global fuqarolik ta’limi (GCED) bo‘yicha yo‘l-yo‘riqlari global kompetensiyani uch o‘lchov — kognitiv (bilish), ijtimoiy-emotsional (qadriyat-kayfiyat), xulqiy (faoliyat) — birligida ko‘radi. Maktabgacha bosqichda bu o‘lchovlar ertak, hikoya, rolli o‘yin, musiqa va tasviriy ijod kabi bolaga yaqin faoliyatlar orqali, tajriba va hissiy aloqadorlikni markazga qo‘ygan holda amalga oshiriladi. Masalan, “boshqa joydagi do‘stlar” mavzusidagi hikoya bolada

umumiylik va farqlarga qiziqish uyg'otsa, oddiy kundalik qoidalarni kelishib olish tajribasi esa fuqarolik odobining ilk ko'rinishini shakllantiradi. UNESCO ramkasi shuni ko'rsatadiki, global fuqarolikka oid g'oyalar maktabgacha yoshda siyosiy mazmun emas, balki empatiya, adolat hissi, atrof-muhitga extiyotkor munosabat kabi sezgirliklar orqali "bolalarcha" tarzda ifoda etilishi lozim [2].

Vigotskiyning sotsiomadaniy nazariyasi bu jarayonning psixologik asoslarini ochib beradi: yuqori psixik funksiyalar avvalo ijtimoiy hamkorlikda paydo bo'ladi va kattalar yordamida "yaqin rivojlanish zonasida" senzitiv tarzda shakllanadi. Aynan shu jarayonlar global kompetensiyaning o'zagi bo'lgan perspektiva qabul qilish va madaniy ma'nolarni "tarjima qilish" ko'nikmasini ilk bolalikdan quvvatlaydi [3]. Demak, tarbiyachining vazifasi — bolaga ma'noli ijtimoiy vaziyatlar va muloqot uchun boy kontekstlar yaratish, til va ishoralardan foydali "ko'prik" sifatida foydalanishdir.

Bronfenbrennerning ekologiya modeli esa bolaning rivojlanishini mikro (oila, bog'cha), mezo (institutlar o'zaro aloqasi), ekzo (ota-onaning ish muhiti, OAV), makro (qadriyatlar, madaniyat) tizimlar o'zaro ta'sirida tushuntiradi. Global kompetensiya shu tizimlar o'rtasidagi "uzviylik"ni kuchaytirganda rivojlanadi: masalan, bog'cha bilan ota-ona hamkorligida turli til va urf-odatlariga hurmat taqvimlari, mahalla bilan birgalikda hashar/ekologik aksiyalar, rasm-suratlar, qo'shiqlar orqali "yaqin globallik" hissini uyg'otish mumkin. 1) Kitob/ertak burchaklarida turli mamlakatlar haqida bolalar tasvirli adabiyoti — obrazlar va hikoyalar orqali "boshqalar" haqida mulohaza qilish; 2) Rolli o'yinlarda mehmon kutish, sovg'a almashish, "marosim"larni sodda ssenariylarda ijro etish — ijtimoiy qoidalarni muloqotda qo'llash; 3) Rang, musiqa va taomlar mavzusida sensor tajribalar — farq va umumiylikni qiyoslash; 4) Tabiatni asrash bo'yicha kichik amaliy ishlar — chiqindidan san'at, suvni tejash odatlari — mas'uliyat hissini oshirish. Bu faoliyatlar UNESCO ko'rsatgan kognitiv-ijtimoiy-hulqiy uyg'unlikni ta'minlashi, anti-ig'vochi yondashuvda tasvirlar va rol modellarini to'g'ri tanlash bilan chuqurlashtirilishi lozim [2; 5]. Bunday dasturlarda baholash formatlari ta'sirchan bo'lishi uchun ma'lumot yig'ish moslamalari bolaga mos bo'lishi kerak: kuzatuv varaqlari, portfolio, hikoyali monitoring (narrative assessment), ota-ona fikrlari va foto-video fiksatsiya. Asosiy savollar: bola yangi odam/vaziyatga qanday munosabatda. Tarbiyachi tayyorgarligida ham global kompetensiya muhim: shaxsiy madaniy o'zini anglash, media savodxonlik, axborot manbalarini tanlash, raqamli xavfsizlik va himoya me'yorlarini bilish kabi ko'nikmalar zarur.

Joriy etishda bir necha xavflar mavjud: 1) "Ekzotika" effekti — boshqa madaniyatlarni faqat tashqi belgi bilan cheklash; 2) Til va material resurslari tanqisligi; 3) Tenglik va inklyuzivlik masalalarini ortiqcha soddalashtirish. Yechim sifatida: o'quv materiallarini bolalar tajribasi bilan bog'lash, ota-onalarni sherikka aylantirish, mahalliy jamoalar bilan hamkor loyihalar o'tkazish, tarbiyachilar uchun muntazam metodik seminarlar tashkil etish maqsadga muvofiq. Bunda maqsad kattalar mavzularini bolalarga "yuklash" emas, balki bola tajribasini kengaytiradigan, mehribonlik va qiziqishni uyg'otadigan muhit yaratishdir.

Global kompetensiyalar maktabgacha davrda empatiya, til va muloqot, hamkor o'yin, adolat hissi va atrof-muhitga mas'uliyat kabi "asosiy quvurlar" orqali poydevor qo'yadi. Teoretik manbalar ko'rsatganidek, ijtimoiy hamkorlik va ekologiya modelini inobatga olgan, anti-ig'vochi, o'yinga asoslangan, milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashgan pedagogik dizayn bolaning keyingi bosqichlarda global muvaffaqiyatga tayyorligini oshiradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. OECD. Preparing our youth for an inclusive and sustainable world: The OECD PISA global competence framework. — Paris: OECD Publishing, 2018. — 36 p.

2. UNESCO. Global Citizenship Education: Topics and learning objectives. — Paris: UNESCO, 2015. — 62 p.
3. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. — 176 p.
4. Bronfenbrenner, U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979. — 330 p.
5. Derman-Sparks, L.; Edwards, J. O.; Goins, C. M. Anti-Bias Education for Young Children and Ourselves. 2nd ed. — Washington, DC: NAEYC, 2020. — 224 p.
6. Авлоний, А. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. — Тошкент: Ўқитувчи, 1992. — 224 б.